תכלת - מהמחשבה להלכה [נספח]

לאחר שהעלנו בלימודנו שבגד הארבע כנפות מסמל בשבילנו את הבגד האלוקי, בגד שאינו תפור למידות גופנו, ודרכו אנו יכולים להיחשף אל אור ה', "עוטה אור כשלמה". כמו כן, בעיוננו נגענו במשמעות התכלת ביחסו אל הלבן, וכך אמרנו: התכלת מייצגת תפיסתנו את האור האלוקי, ואילו הלבן הוא החוט היוצא מן הבגד, שייך לאותו בגד המסמל את הבגד האלוקי.

כעת, נראה שיש לראות איך הדברים יורדים ומשתלשלים עד העולם ההלכתי, איך אותם רעיונות גדולים יורדים ומגיעים עד עולם המעשה. ממילא, כך נדע כאשר אנו מסתכלים על הציצית מה יש לנו לראות בציצית, מה הציצית מבטאת.

מיוחדת הסוגיה כאן משאר הסוגיות הנלמדות בש"ס. כיוון שאבד צבע התכלת מן העולם, לא הייתה מסורת של תכלת וממילא לא נפסקה הלכה כמי קושרים, על כן, מקובל שיכול הלומד לראות מה נכון בעיניו.[1] אך גם כאן אנו סומכים דברינו על גדולי הפוסקים ומתוך הבנתנו ופסיקת דבריהם רצוננו להגיע אל האמת, ולברר מה היא הפסיקה הנכונה, שמתבטאת גם דרך הסוגיות, וממילא מבטאת בצורה הנכונה ביותר לדעתנו את השילוב בין התכלת והלבן.

עוד קודם לפסיקות ההלכה, יש לראות בעיניי מספר גמרות מסויימות העוסקות ומשפיעות על אופני הקשירה:

ראשית יש להניח כאן את מחלוקת רבי וחכמים כפי שביארנו אותה לעומקה:

> וראיתם אותו, עד דאיכא תרוייהו בחד. ורבנן? וראיתם אותו, כל חד לחודיה משמע.
> (מנחות, לח, א)

שיטת רבי: עד דאיכא תרוויהו בחד. דהיינו, התכלת מצוותו עם הלבן. **שיטת חכמים:** כל חד לחודיה משמע. התכלת והלבן עומדים כל אחד בפני עצמו אלא שיש להטיל את שניהם גם יחד וביארנו את הדברים באריכות בסוף המאמר. לשיטת רבי התכלת מגיע על גבי הלבן, ואילו לדעת חכמים באים התכלת והלבן זה יחד עם זה.

> וכמה שיעור חוליא? תניא, רבי אומר: כדי שיכרוך וישנה וישלש. תאנא: הפוחת לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה; הפוחת לא יפחות משבע - כנגד

---

1. כמובן מדובר על אדם שלמד את כל הסוגיות ולא כהחלטה של לומד בעלמא.

שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה - כנגד שבעה רקיעין וששה אוירין שביניהם. (מנחות, לט, א)

שיעור חוליה על פי הגמרא הוא כשלוש כריכות. על גבי זה מביאה הגמרא, הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסף על שלוש עשרה. באופן פשוט לאחר שהגמרא מנתה כמה זה חוליה כעת היא מונה כמה חוליות יש לקשור על הציצית, הפוחת לא יפחות משבע כנגד שבעה רקיעים והמוסיף לא יוסיף על שלוש עשרה כנגד שבעה רקיעים ושישה אוירים שביניהם.

הרקיע מוכר לנו גם מתיאור צבע התכלת. תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד.[2] מיקומו של כסא הכבוד הוא ברקיע השביעי,[3] ומכאן נבוא לענייננו. צבע התכלת מזכיר לנו את כסא הכבוד, **והקשירה כנגד שבעה רקיעים מבטאת לא רק את הדמיון בין התכלת לכסא הכבוד, אלא את הדרך שיש לעבור עד כסא הכבוד הנמצא ברקיע השביעי**, זוהי הדרך אותה יש לנו לעשות עד כסאו כביכול של ה' יתברך.

גמרא אחרונה שיש לראות לעניינו היא על תחילת וסוף הקשירה:

תנא: כשהוא מתחיל - מתחיל בלבן, הכנף - מין כנף; וכשהוא מסיים - מסיים בלבן, מעלין בקודש ולא מורידין. (מנחות, שם)

יש להתחיל בלבן ולסיים בלבן, וטעם לדבר אומרת הגמרא מפני שיש לעלות בקודש ולא לרדת ממנו. משמע שהלבן הוא עליון יותר מהתכלת, ועל כן אם נסיים בתכלת יוצא שהורדנו חלילה בקודש.

מתוך כך, נראה לגשת אל פסיקת ההלכה. שיטות רבות היום בדרכי קשירת הציצית, אך בדברי הראשונים יש שלוש שיטות מרכזיות לדרך קשירת התכלת בציצית:

שיטת רש"י והתוספות המביאים את דבריהם כבר על תחילת המשנה:

מצוה לתת ב' חוטין תכלת וב' חוטין לבן בציצית.. (תוספות, מנחות, לח, א)

שיטת התוספות מראה על השוואה בין התכלת ללבן, וכאשר כופלים את החוטים יוצא שיש ארבע חוטים של לבן וארבע חוטים של תכלת. ואיך קושרים את החוליות?

ויש לומר דהא דאמרינן צריך לקשור על כל חוליא וחוליא היינו אחת של לבן ואחת של תכלת שהן שתים והשתא כשאין פוחת משבע עושה ה' קשרים סמוך לטלית קשר אחד ואחר כך שתי חוליות אחת של תכלת ואחת של לבן קשר אחד עד שמסיים שש חוליות הרי ארבעה קשרים ואחר כך עושה חוליא שביעית של לבן כדי שיהא מסיים

2. מנחות מג:

3. חגיגה יב:

בלבן ואחר כך קושר אחד הרי ה' קשרים ויש מפרשים לא יפחות משבע כריכות בין כל קשר וקשר. (תוספות, מנחות, לט, א)

בלי לבאר את כל דברי התוספות, לומד התוספות שאין לפחות משבע, היינו שבע חוליות, חוליה אחת של לבן וחוליה אחת של תכלת. וכיוון שמתחילים בלבן, יוצא שהחוליה הראשונה תהיה לבן לאחריה חוליה של תכלת וכן הלאה.[4]

שיטה נוספת היא שיטתו של הרמב"ם:

ולוקח חוט אחד מן הלבן וכורך בו כריכה אחת על שאר החוטין בצד הבגד ומניחו, ולוקח חוט התכלת וכורך בו שתי כריכות בצד כריכה של לבן וקושר, ואלו השלש כריכות הם הנקראין חוליא, ומרחיק מעט ועושה חוליא שניה בחוט של תכלת לבדו, ומרחיק מעט ועושה חוליא שלישית וכן עד חוליא אחרונה שהוא כורך בה שתי כריכות של תכלת, וכריכה אחרונה של לבן, מפני שהתחיל בלבן מסיים בו שמעלין בקודש ולא מורידין, ולמה יתחיל בלבן כדי שיהא סמוך לכנף מינה, ועל דרך זה הוא עושה בארבע הכנפות. (רמב"ם, הלכות ציצית, א, ז)

שבע או שלוש עשרה חוליות, כולן של תכלת, אך יש להתחיל בכריכה ראשונה בלבן וכך גם לעשות בכריכה האחרונה.

על גבי הרמב"ם מביא הראב"ד את השיטה השלישית המרכזית בפוסקים:

כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ זה הסדר אין לו שרש ולא ענף ולמה יותר בתכלת מבלבן שהוא מין כנף וממנו מתחיל ובו מסיים ובכריכותיו הוא ממעט אין זה כי אם שגיון גדול, והגאון רב נטרונאי ז"ל סידר אותו יפה סידור נאה מאד על דרך שאמרה ההלכה, וכמה שיעור חוליא כדי שיכרוך וישנה וישלש אתכלת קאי, ותנא דתנא הפוחת לא יפחות משבעה על הכריכות קאי שהן שלש מן התכלת וארבע מן הלבן מפני שמתחיל בלבן ומסיים בלבן, קושר תחלה סמוך לכנף קשר אחד בחוט לבן ובחוט של תכלת והוא שנקרא קשר העליון ואחר כך כורך שני חוטין אחד של לבן ואחד של תכלת עד שש כריכות והשביעית לבן לבדו וזהו שבע שאמרנו והן חוליא אחת ואלו הכריכות כולן על ששה החוטין המשלשלים והמשולשלים בכנף ובענין זה עושה ה' קשרים ובין כל קשר וקשר חוליא של שבע כריכות כאשר אמרנו, ונהגו לעשות חוליא אחת בשני קשרים סמוך לכנף ושתי חוליות בסוף הגדיל עם שלשה קשרים ובאמצע כורך בלא דקדוק בין מכונס בין מפוזר בתכלת ולבן עכ"ל.+ (ראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם, שם)

4. לא נכנסנו כאן לקשרים שבציצית, על אף שהם משמעותיים בשיטת התוספות. כיוון שאין זה מקומו של הדיון על הקשרים.

מביא הראב"ד בשם רב נטרונאי גאון: דברי הגמרא שאין לפחות משבע לא אמורים על מספר החוליות אלא על החוליה עצמה,[5] ויש לעשות חמישה קשרים כתוספות ובין כל קשר וקשר יש לקשור חוליה הבנויה משבע. חוליה המתחילה מכריכה לבנה לאחריה תכלת, כך אחד אחד עד שמסיים שוב בלבן. כעת נותר לנו להבין מה מסמלת ראיית הציצית על פי כל שיטה:

תוספות, רש"י – יש את הציצית של הקב"ה ויש את הציצית המבטאת את המפגש שלנו. כמעט שיש לומר שיש שתי ציציות על הבגד, מקבילות הן זו לזו ויש לראות את שתיהן גם יחד, זו לצד זו. דבריהם של תוספות ורש"י מזכירים את דעת חכמים בגמרא, על פי ביאורנו.

כאשר הציצית שלנו באה יחד עם הציצית של הקב"ה, דהיינו, כאשר התכלת באה יחד עם הלבן, הציצית השלמה מורה על חיבור או על המפגש הקיים ביניהם.

רמב"ם – אנו מתחילים בכריכה לבנה ומסיימים בכריכה לבנה ובין הכריכות הלבנות, ישנן שבע או שלוש עשרה חוליות של תכלת כנגד הרקיעים. הרקיעים כפי שביארנו בהתחלה מגיעים עד כסא הכבוד, והמספרים שבע או שלוש עשרה מבטאים את הדרך שלנו עד כסא הכבוד, עד המקום הגבוה ביותר.[6]

אך לא רק שהחוליות מזכירות את הרקיעים, אלא גם כל החוליות על פי הרמב"ם הן חוליות של תכלת, תכלת הדומה לרקיע, תכלת שעל פי הסברנו הוא הצבע המבטא את המפגש שלנו עם כסא הכבוד. אם כן, התכלת מורה על ההתקדמות של האדם במפגשו עם אור ה', עד הגיעו לכסא הכבוד. וכאשר מגיעים לשם מסיימים בלבן, בבחינה העליונה ביותר של הקב"ה, בבחינה הגבוהה מכסא הכבוד שעכשיו אחרי כל "התהליך" אנו יכולים להגיע לתפיסה גדולה יותר של הקב"ה, שמיוצגת ע"י הלבן.

ראב"ד – אחד לבן ואחד תכלת, כך לכל אורך הציצית. כאשר האדם מסתכל בצורה זו הוא יכול לעמוד על ההבדל בין תכלת ללבן, או במילים המוכרות לנו, יכול האדם להכיר בין תכלת ללבן. יכול האדם בהתבוננתו על היחס בין התכלת ללבן, כאשר הם זה לצד זה, לעמוד על משמעות ההבדל ביניהם, ועל המרחק בין תפיסתנו את ה' (המיוצגת בתכלת) ממקומנו למקומו האמיתי של ה' יתברך.

מספר החוטים

כפי שראינו גם במספר החוטים נחלקו השיטות. **לשיטת התוספות** בסופו של דבר ישנם ארבעה חוטים של לבן וארבעה של תכלת. וכאן אנו ממשיכים את הקו המחשבתי שיש כאן שתי ציציות

5. שלא כביאורנו את פשט הגמרא לעיל.

6. הרמב"ם הבין שלא רק שהחוליות הם כנגד הרקיעים וכן שמבטאות את הדרך עד כסא הכבוד, אלא אף הצבע של החוליות צריך להיות כצבע הרקיעים. ואילו שאר הראשונים החלוקים עליו לא המשיכו את עניין זה גם לצבע החוליות, אלא רק למספר החוליות.

ממש, הן בחוליות והן במספר החוטים. ציצית של הקב"ה כביכול וציצית של האדם עצמו הקשורות יחד.

לשיטת הראב"ד מספר החוטים הם שניים. חוט תכלת על כל שלושה של לבן.

ציצית היא ארבעה חוטים ואנו כופלים אותה על בגדנו. הראב"ד מבין שבכל ארבעה חוטים צריך שיהיה אחד מהם שצבוע תכלת. באמת ישנם ארבעה חוטים, אלא שכיוון שאנו תולים את החוטים בבגד, הכל נכפל. הכפלת חוטי הציצית באה מתוך תליית הציצית על כנף הבגד. ואולי במילים אחרות, הסיפור של שמונה חוטים בא מצידנו, שהרי ציציתו של הקב"ה היא של ארבעה חוטים.

על כן אומר הראב"ד שצריך להיות חוט על כל שלושה חוטים של לבן. ואולי אפשר לבאר בשיטתו: בכל צד שתלוי בבגדו צריך שיהיה תכלת אל מול חוטי הלבן כדי לעמוד על ההבדל בין התכלת ללבן. כלומר, הצורך בהכרה בין תכלת ללבן בא מצד האדם עצמו, כדי שיעמוד על ההבדל בין תפיסתו של האדם את הקב"ה לבין מציאותו יתברך שאינה תלויה באדם. על כך שייך שיהיה חוט של תכלת על כל שלושה של לבן, ועל כן שמכפילים ייצא שיש שני חוטים של תכלת ושישה חוטים של לבן.

לשיטת הרמב"ם יש כאן סיפור של ארבעה חוטים, זוהי ציציתו של הקב"ה, שמונת החוטים באים מצידנו, כלומר, בעקבות תליית החוטים בבגד הופכים הארבעה לשמונה, על כן אין להוסיף עוד חוט של תכלת שכן, פתיל התכלת בא על גבי הציצית המקורית כביכול של הקב"ה. שלושה חוטים של לבן ועוד אחד שבמקום לבן צבוע בתכלת.[7] על כן למעשה ייצא שיהיו שבעה של לבן ואחד של תכלת.

ושיטות כולם, כל אחת בדרכה צריכות להביא את האדם לזיכרון כל מצוות ה' יתברך.

7. יש לציין שיש תוספתות ומדרשי הלכה רבים בעניין, חלקם מובאים בדבריו של תוספות הראשון בפרק. וראה במאמרו של פרופסור הנשקה שעסק בהם באריכות, ועמד על ההבדלים ביניהם, ולא ראיתי מקום להביא גם כאן את כל המקורות.